

1

Ιστορική επισκόπηση της κοινωνιολογικής θεωρίας: Η πρώτη περίοδος

Σύνοψη κεφαλαίου

Εισαγωγή

Κοινωνικές δυνάμεις στην ανάπτυξη της κοινωνιολογικής θεωρίας

Πνευματικές δυνάμεις και η ανάδειξη της κοινωνιολογικής θεωρίας

Η ανάπτυξη της γαλλικής κοινωνιολογίας

Η ανάπτυξη της γερμανικής κοινωνιολογίας

Η ανάπτυξη της βρετανικής κοινωνιολογίας

Η σημαντικότερη μορφή της πρώτης περιόδου της ιταλικής κοινωνιολογίας

Εξελιξίς στον ευρωπαϊκό μαρξισμό στην αλλαγή του αιώνα

Ένας χρήσιμος τρόπος για να ξεκινήσουμε ένα βιβλίο σχεδιασμένο με στόχο να παρουσιάσει τη σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία είναι η παράθεση ορισμένων προτάσεων που συμπυκνώνουν τις θέσεις διαφόρων θεωριών:

- Ο σύγχρονος κόσμος είναι ένα σιδερένιο κλουβί ορθολογικών συστημάτων, από τα οποία είναι αδύνατη η διαφυγή.
- Ο καπιταλισμός έχει εγγενώς την τάση να καλλιεργεί το έδαφος της αυτοκαταστροφής του.
- Ο σύγχρονος κόσμος διακρίνεται από μικρότερο βαθμό ηθικής συνοχής σε σχέση με κοινωνίες του παρελθόντος.
- Το αστικό περιβάλλον διαμορφώνει ένα συγκεκριμένο είδος ανθρώπινης προσωπικότητας.
- Στην κοινωνική ζωή τους οι άνθρωποι υποδύονται ρόλους, συμμετέχοντας σε πλήθος διαφορετικές «παραστάσεις».
- Ο κοινωνικός κόσμος διέπεται από αρχές αμοιβαιότητας στο πλαίσιο σχέσεων δούναι και λαβείν.
- Οι άνθρωποι είναι οι δημιουργοί των κοινωνικών κόσμων, οι οποίοι στο τέλος τους υποδουλώνουν.
- Οι άνθρωποι διατηρούν πάντα την ικανότητα να αλλάξουν τους κοινωνικούς κόσμους που τους περιορίζουν.

- Η κοινωνία είναι ένα ενοποιημένο σύστημα κοινωνικών δομών και λειτουργιών.
- Η κοινωνία είναι ένα «μεγαθήριο», που μπορεί ανά πάσα στιγμή να ξεφύγει από κάθε έλεγχο.
- Ενώ φαινομενικά ο δυτικός κόσμος έχει γίνει περισσότερο φιλελεύθερος, στην πραγματικότητα γίνεται όλο και πιο καταπιεστικός.
- Ο κόσμος έχει εισέλθει σε μια νέα, μετανεωτερική εποχή και ορίζεται όλο και περισσότερο από το μη αυθεντικό, το ψεύτικο και από προσομοιώσεις της πραγματικότητας.
- Παραδόξως, η παγκοσμιοποίηση συνδέεται με την ανά τον κόσμο διάδοση του «τίποτα».
- Άψυχα αντικείμενα εκλαμβάνονται όλο και περισσότερο ως κρίσιμοι δρώντες στον κοινωνικό κόσμο.

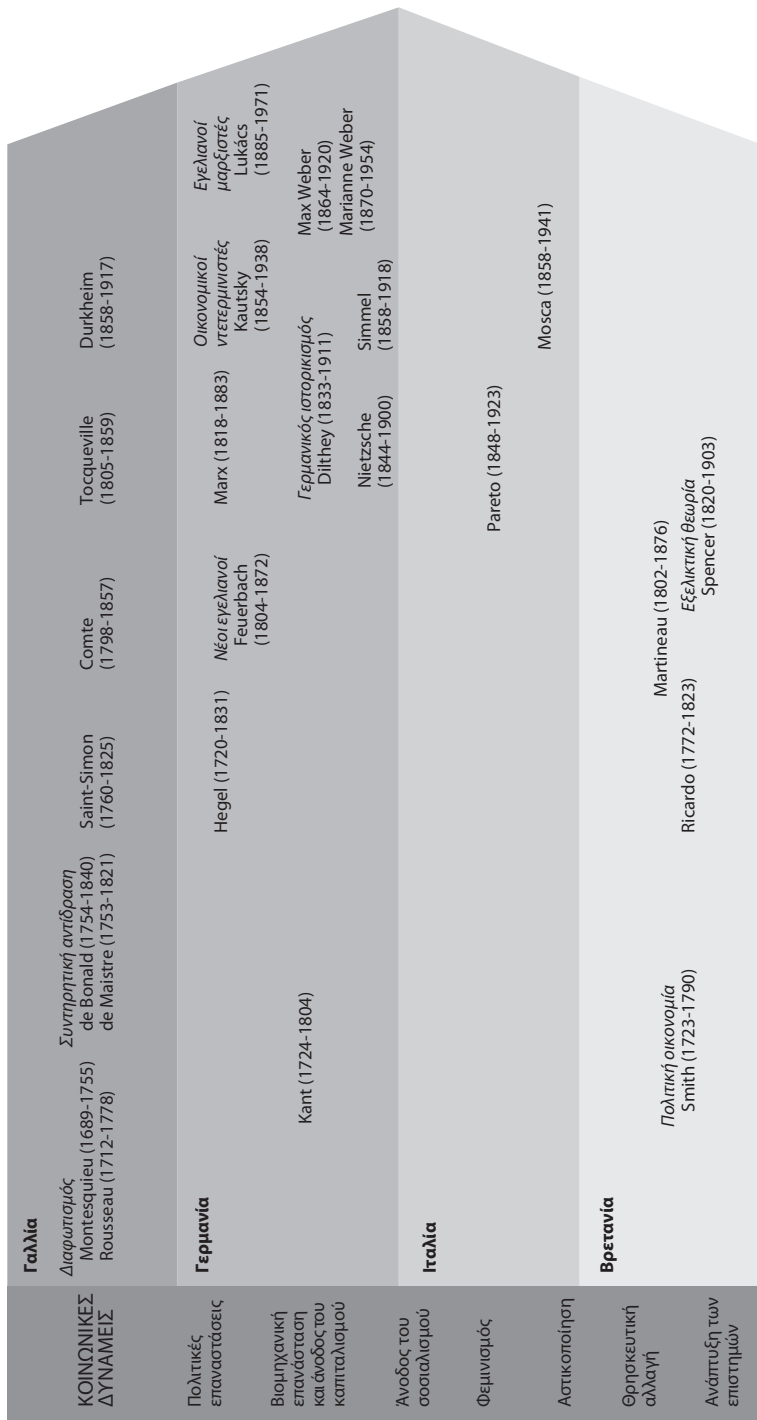
Το βιβλίο αυτό θέλει να βοηθήσει τον αναγνώστη να κατανοήσει καλύτερα τόσο αυτές όσο και πολλές ακόμη ιδέες, όπως και τις ευρύτερες θεωρίες στις οποίες αυτές οι ιδέες εντάσσονται.

Εισαγωγή

Η παρουσίαση της ιστορίας της κοινωνιολογικής θεωρίας είναι σημαντικό εγχείρημα (S. Turner, 1998). Εδώ αφιερώνουμε όμως μόνο δύο κεφάλαια (τα Κεφάλαια 1 και 2) σε αυτήν, δίνοντας ένα εξαιρετικά επιλεκτικό ιστορικό περίγραμμα (Giddens, 1995). Στόχος είναι να πάρει ο αναγνώστης μια γενική ιδέα, που θα τον βοηθήσει να εντάξει σε ένα ευρύτερο πλαίσιο τις πιο αναλυτικές παρουσιάσεις των επιμέρους στοχαστών και των θεωριών τους. Καθώς θα προχωρά στα επόμενα κεφάλαια, ο αναγνώστης θα διαπιστώσει ότι θα του είναι χρήσιμη η επιστροφή στα δύο εισαγωγικά κεφάλαια, για να εντάξει το περιεχόμενό τους στο γενικότερο πλαίσιο που καλύπτουν αυτά (ιδιαίτερα χρήσιμο για τον αναγνώστη θα είναι να συμβουλευτείται κατά καιρούς τα Σχήματα 1.1 και 2.1, που συνοψίζουν το περιεχόμενο των δύο πρώτων κεφαλαίων).

Οι θεωρίες που εξετάζω στο κυρίως μέρος του βιβλίου έχουν ευρύ πεδίο εφαρμογής, αφορούν μείζονα κοινωνικά ζητήματα και διακρίνονται για την αντοχή τους στο χρόνο. Τα τρία αυτά κριτήρια συνθέτουν τον ορισμό της έννοιας «κοινωνιολογική θεωρία».¹ Δίνω έμφαση τόσο στο σημαντικό θεωρητικό έργο κοινωνιολόγων όσο και στο έργο

1. Τα τρία αυτά κριτήρια συνθέτουν τον ορισμό που δίνω εγώ στην κοινωνιολογική θεωρία. Ο ορισμός αυτός αποκλίνει από τους καθιερωμένους «επιστημονικούς» ορισμούς (Jasso, 2001) που χρησιμοποιούνται συχνά σε εγχειρίδια κοινωνιολογικής θεωρίας όπως το παρόν. Με βάση έναν επιστημονικό ορισμό, ως θεωρία ορίζεται το σύνολο αλληλένδετων προτάσεων που επιτρέπει τη συστηματικοποίηση της γνώσης και την εξήγηση, και καθιστά δυνατή τη διατύπωση αφενός προβλέψεων για την κοινωνική ζωή και αφετέρου νέων ερευνητικών υποθέσεων (Faia, 1986). Μολονότι αυτού του τύπου ο ορισμός διαθέτει αρκετά ελκυστικά στοιχεία, είναι απλώς ακατάλληλος για πολλά από τα συστήματα ιδεών που εξετάζονται στο παρόν βιβλίο. Με άλλα λόγια, παρόλο που οι περισσότερες

ΣΧΗΜΑ 1.1 Κοινωνιολογική θεωρία: Η πρώτη περίοδος

κλασικές (και σύγχρονες) θεωρίες στερούνται ενός ή περισσότερων τυπικών στοιχείων της θεωρίας, οι περισσότεροι κοινωνιολόγοι τις εντάσσουν στην κατηγορία των θεωριών.

ΑΜΠΝΤΕΛ ΡΑΧΜΑΝ ΙΜΠΝ ΧΑΛΝΤΟΥΝ

Βιογραφικό σχεδιάσμα

Υπάρχει μια τάση να θεωρείται η κοινωνιολογία ως αποκλειστικά δυτικό και σχετικά σύγχρονο φαινόμενο. Στην πραγματικότητα όμως λόγιοι ανέπτυσαν κοινωνιολογικές ιδέες και θεωρίες ήδη από πολύ νωρίτερα καθώς και σε άλλες περιοχές του κόσμου. Ένα παράδειγμα είναι ο Αμπντέλ Ραχμάν Ιμπν Χαλντούν.

Ο Ιμπν Χαλντούν γεννήθηκε στην Τύνιδα της Βόρειας Αφρικής στις 27 Μαΐου του 1332 (Faghizadeh, 1982). Γόνος καλλιεργημένης οικογένειας, διδάχθηκε το Κοράνι (το ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων), μαθηματικά και ιστορία. Στη διάρκεια της ζωής του υπηρέτησε πολλούς σουλτάνους στην Τύνιδα, στο Μαρόκο, στην Ισπανία και στην Αλγερία ως πρεσβευτής, αυλικός και μέλος των συμβουλίων λογίων. Πέρασε επίσης δύο χρόνια έγκλειστος σε φυλακή του Μαρόκου, εξαιτίας της πεποίθησής του ότι οι κοσμικοί ηγέτες δεν είναι και θείοι ηγέτες. Έπειτα από περίπου δύο δεκαετίες πολιτικής δραστηριότητας, ο Ιμπν Χαλντούν επέστρεψε στη Βόρεια Αφρική, όπου αφιέρωσε μία πενταετία στο εντατικό διάβασμα και τη συγγραφή. Τα έργα που συνέγραψε την περίοδο αυτή μεγάλωσαν τη φήμη του και του χάρισαν μια θέση διδασκαλίας στο σημαντικότερο ίδρυμα ισλαμικών σπουδών, το Πανεπιστήμιο Αλ-Αζχαρ στο Κάιρο. Στις δημοφιλείς διαλέξεις του για την κοινωνία και την κοινωνιολογία υπογράμμισε πόσο σημαντική είναι η σύνδεση της κοινωνιολογικής σκέψης με την ιστορική παρατήρηση.

Μέχρι το 1406, οπότε πέθανε, ο Ιμπν Χαλντούν είχε παράσχει ένα έργο με πολλές ιδέες που γίνονται αποδεκτές από τη σύγχρονη κοινωνιολογία. Ήταν προσηλωμένος στην επιστημονική μελέτη της κοινωνίας, στην εμπειρική έρευνα και στην αναζήτηση των αιτίων των κοινωνικών φαινομένων. Ασχολήθηκε ιδιαίτερα με διάφορους κοινωνικούς θεσμούς (όπως η πολιτική και η οικονομία) και τη μεταξύ τους διασύνδεση. Τον ενδιέφερε επίσης η συγκριτική μελέτη πρωτόγονων και σύγχρονων κοινωνιών. Ο Ιμπν Χαλντούν δεν άσκησε δραματική επιρροή στην κλασική κοινωνιολογία, καθώς όμως σήμερα οι ακαδημαϊκοί –και ειδικότερα οι ισλαμολόγοι– επαναξιολογούν το έργο του, είναι πιθανό να επανεκτιμήσουν την ιστορική σημασία του.

επιστημόνων άλλων κλάδων το οποίο έχει αξιολογηθεί ως σημαντικό για την κοινωνιολογία. Για να το θέσουμε συνοπτικά, το βιβλίο αυτό αφορά τις «μεγάλες ιδέες» της κοινωνιολογίας που πέρασαν (ή υπόσχονται να περάσουν) τη δοκιμασία του χρόνου – μεγαλόπνοα συστήματα ιδεών που καταγίνονται με μείζονα κοινωνικά ζητήματα.

Δεν μπορούμε να ορίσουμε με ακρίβεια το χρόνο εμφάνισης της κοινωνιολογικής θεωρίας. Οι άνθρωποι στοχάζονταν και διατύπωναν θεωρίες για την κοινωνική ζωή ήδη από τη χαυραγή της ιστορίας. Εμείς δεν θα ανατρέξουμε όμως ούτε στην κλασική ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα ούτε στο Μεσαίωνα, ούτε καν στον 17ο αιώνα, μολοντί ο Olson (1993) έχει εντοπίσει τις απαρχές της κοινωνιολογικής παράδοσης στα μέσα του αιώνα αυτού και στο έργο του James Harrington για τη σχέση οικονομίας και πολιτείας. Η επιλογή αυτή δεν γίνεται επειδή οι άνθρωποι εκείνων των επο-

χών δεν είχαν διατυπώσει ιδέες που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν κοινωνιολογικές, αλλά διότι η ανταμοιβή μας για το χρόνο που θα αφιερώναμε σε αυτές θα ήταν μικρή – θα αφιερώναμε πολύ χρόνο, για να καταλήξουμε με ελάχιστες ιδέες που παραμένουν επίκαιρες και σημαντικές για τη σύγχρονη κοινωνιολογία. Σε κάθε περίπτωση, κανείς από τους στοχαστές που συνδέονται με αυτές τις περιόδους του παρελθόντος δεν θεωρούσε τον εαυτό του κοινωνιολόγο, ενώ ελάχιστοι εντάσσονται σήμερα στην κατηγορία αυτή (για μια εξαίρεση, βλ. τη βιογραφία του Ιμπν Χαλντούν). Μόνο μετά το 1800 εμφανίζονται στοχαστές που μπορούν ξεκάθαρα να περιγραφούν ως κοινωνιολόγοι. Αυτοί είναι οι κλασικοί θεωρητικοί της κοινωνιολογίας που θα μας απασχολήσουν εδώ (Camic, 1997· για μια εξέταση των χαρακτηριστικών που καθιστούν μια θεωρία κλασική, βλ. Connell, 1997 και R. Collins, 1997). Θα ξεκινήσουμε λοιπόν εξετάζοντας τις κύριες κοινωνικές και πνευματικές δυνάμεις που διαμόρφωσαν τις ιδέες τους.

Κοινωνικές δυνάμεις στην ανάπτυξη της κοινωνιολογικής θεωρίας

Όλα τα θεωρητικά πεδία επηρεάζονται καθοριστικά από το κοινωνικό περιβάλλον. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση της κοινωνιολογίας, η οποία όχι μόνον απορρέει από αυτό το κοινωνικό περιβάλλον αλλά και το χρησιμοποιεί ως βασικό αντικείμενο μελέτης. Θα εξετάσουμε συνοπτικά ορισμένες από τις σημαντικότερες κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν κατά τον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα, οι οποίες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της κοινωνιολογίας.

Πολιτικές επαναστάσεις

Η μακρά σειρά πολιτικών επαναστάσεων που ακολούθησαν τη Γαλλική Επανάσταση του 1789 και συνεχίστηκαν και στον 19ο αιώνα ήταν το αμεσότερο αίτιο ανάπτυξης της κοινωνιολογικής θεωρίας. Ο αντίκτυπος αυτών των επαναστάσεων σε πολλές κοινωνίες ήταν τεράστιος και οδήγησε σε πολλές θετικές μεταβολές. Όμως αυτό που προσέλκυσε την προσοχή πολλών θεωρητικών της πρώτης περιόδου δεν ήταν οι θετικές αλλά οι αρνητικές συνέπειες αυτών των μεταβολών. Οι συγγραφείς αυτοί προβληματίστηκαν κυρίως για το χάος και την αταξία που ακολούθησαν, ιδίως στη Γαλλία. Τους ένωνε η κοινή επιθυμία να αποκαταστήσουν την κοινωνική ευταξία. Ορισμένοι μάλιστα ακραίοι στοχαστές της περιόδου επιθυμούσαν κυριολεκτικά την επιστροφή στις ειρηνικές και σχετικά εύτακτες ημέρες του Μεσαίωνα. Οι περισσότερο οξυδερκείς στοχαστές αναγνώριζαν ότι η κοινωνία είχε αλλάξει και ήταν ως εκ τούτου αδύνατη η επιστροφή στο παρελθόν. Επιχείρησαν λοιπόν να ανακαλύψουν νέα θεμέλια, στα οποία θα μπορούσε να βασιστεί η τάξη που είχε καταλυθεί από τις πολιτικές επαναστάσεις του 18ου και του 19ου αιώνα. Το ενδιαφέρον για το ζήτημα της κοινωνικής τάξης χαρακτηρίζει το σύνολο των κλασικών θεωρητικών της κοινωνιολογίας, και ιδίως τον Comte και τον Durkheim.

Η βιομηχανική επανάσταση και η άνοδος του καπιταλισμού

Εξίσου –αν όχι περισσότερο– σημαντικό ρόλο με την πολιτική επανάσταση στη διαμόρφωση της κοινωνιολογικής θεωρίας έπαιξε η βιομηχανική επανάσταση, που συνεπήρε πολλές κοινωνίες της Δύσης, κυρίως κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα. Η βιομηχανική επανάσταση δεν ήταν ένα μοναδικό γεγονός – συνίστατο σε πολλές αλληλοσυνδεόμενες εξελίξεις, που κορυφώθηκαν με τη μεταμόρφωση του δυτικού κόσμου από εν πολλοίς αγροτικό σε κατεξοχήν βιομηχανικό σύστημα. Οι άνθρωποι εγκατέλειψαν μαζικά τα αγροκτήματα και τον πρωτογενή τομέα, για να βρουν δουλειά στα εργοστάσια του ραγδαία αναπτυσσόμενου βιομηχανικού κλάδου. Η λειτουργία των ίδιων των εργοστασίων μεταμορφώθηκε, χάρη σε πλήθος τεχνολογικών καινοτομιών και βελτιώσεων. Μεγάλες οικονομικές γραφειοκρατικές δομές αναδείχθηκαν, προκειμένου να παρέχουν τις υπηρεσίες που χρειάζεται ο βιομηχανικός κλάδος και το αναδυόμενο καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα. Σε αυτή την οικονομία, το ιδεώδες που επικράτησε ήταν αυτό της ελεύθερης αγοράς, όπου ανταλλάσσεται ο πλούτος των προϊόντων του βιομηχανικού συστήματος. Στο πλαίσιο αυτού του συστήματος, μια μικρή μειοψηφία αποκομίζει τεράστια κέρδη, την ώρα που οι περισσότεροι άνθρωποι εργάζονται πολλές ώρες και έχουν χαμηλούς μισθούς. Ακολούθησε μια αντίδραση κατά του βιομηχανικού συστήματος και του καπιταλισμού εν γένει, που οδήγησε στη δημιουργία του εργατικού κινήματος καθώς και σε διάφορα ριζοσπαστικά κινήματα, που επιδίωκαν την ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος.

Η βιομηχανική επανάσταση, ο καπιταλισμός και η αντίδραση σε αυτά επέφεραν μεγάλες ρήξεις και ανατροπές στη δυτική κοινωνία, οι οποίες επηρέασαν ιδιαίτερα τους κοινωνιολόγους. Τέσσερις μεγάλες μορφές αυτής της πρώτης περιόδου της κοινωνιολογικής θεωρίας –ο Karl Marx, ο Max Weber, ο Emile Durkheim και ο Georg Simmel– ενδιαφέρθηκαν, όπως και στοχαστές μικρότερης εμβέλειας, για όλες αυτές τις μεταβολές και για τα προβλήματα που δημιουργούσαν στην κοινωνία συνολικά. Πέρασαν τη ζωή τους μελετώντας αυτά τα προβλήματα και σε πολλές περιπτώσεις επιχείρησαν να διατυπώσουν προγράμματα που θα βοηθούσαν στην επίλυσή τους.

Η άνοδος του σοσιαλισμού

Υπό το γενικό όνομα «σοσιαλισμός» μπορούμε να εντάξουμε την επιδίωξη μιας σειράς αλλαγών με στόχο την αντιμετώπιση των υπερβολών του βιομηχανικού συστήματος και του καπιταλισμού (Beilharz, 2005g). Ορισμένοι κοινωνιολόγοι ασπάστηκαν το σοσιαλισμό ως λύση των προβλημάτων της βιομηχανικής κοινωνίας, όμως οι περισσότεροι τάσσονταν, τόσο προσωπικά όσο και με τις ιδέες τους, εναντίον του. Την πρώτη κατηγορία εκπροσωπεί ο Karl Marx, ο οποίος υποστήριζε δυναμικά την ανατροπή και αντικατάσταση του καπιταλιστικού συστήματος από το σοσιαλιστικό. Ο Marx δεν ανέπτυξε κάποια θεωρία για τον ίδιο το σοσιαλισμό, όμως άσκησε εξαντλητική κριτική στις διάφορες πτυχές της καπιταλιστικής κοινωνίας. Επίσης ανέλαβε ο ίδιος πολυσχιδή πολιτική δραστηριότητα, συμμετέχοντας σε προσπάθειες επικράτησης του σοσιαλισμού.

Ο Marx αποτελούσε όμως μάλλον την εξαίρεση σε αυτή την πρώτη περίοδο της κοινωνιολογικής θεωρίας. Οι περισσότεροι θεωρητικοί της περιόδου, όπως ο Weber και ο Durkheim, ήταν αντίθετοι προς το σοσιαλισμό (τουλάχιστον στη μορφή που οραματιζόταν ο Marx). Μολονότι αναγνώριζαν τα εσωτερικά προβλήματα της καπιταλιστικής κοινωνίας, εκείνοι επιδίωκαν την κοινωνική μεταρρύθμιση εντός του καπιταλισμού και όχι την κοινωνική επανάσταση που επιθυμούσε ο Marx. Φοβόντουσαν το σοσιαλισμό περισσότερο από όσο φοβόντουσαν τον καπιταλισμό. Ο φόβος αυτός έπαιξε πολύ σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνιολογικής θεωρίας σε σχέση με την υποστήριξη που παρείχε ο Marx στη σοσιαλιστική εναλλακτική του καπιταλισμού. Μάλιστα, όπως θα δούμε στη συνέχεια, σε πολλές περιπτώσεις η κοινωνιολογική θεωρία αναπτύχθηκε ως αντίδραση κατά της μαρξικής και γενικότερα της σοσιαλιστικής θεωρίας.

Φεμινισμός

Από μια άποψη, ανέκαθεν υπήρχε μια φεμινιστική οπτική. Ιστορικά, σε όλες τις κοινωνίες όπου οι γυναίκες υφίσταντο καταπίεση –δηλαδή στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας όλων των κοινωνιών– οι ίδιες αναγνώριζαν την κατάστασή τους και αντιδρούσαν με κάποιον τρόπο (Lerner, 1993). Παρ' ότι προπομποί του φεμινισμού μπορούν να εντοπιστούν ακόμα και στη δεκαετία του 1630, η φεμινιστική δραστηριότητα και η συγγραφική παραγωγή κορυφώθηκαν στη Δύση με τα κινήματα απελευθέρωσης της σύγχρονης ιστορίας. Μια πρώτη έκρηξη φεμινιστικής δραστηριότητας χρονολογείται στις δεκαετίες του 1780 και του 1790, στο πλαίσιο των ζυμώσεων και συζητήσεων γύρω από την Αμερικανική και τη Γαλλική Επανάσταση. Πολύ πιο οργανωμένη και στοχευμένη ήταν η κινητοποίηση που έλαβε χώρα τη δεκαετία του 1850 στο πλαίσιο του κινήματος κατά της δουλείας και υπέρ των πολιτικών δικαιωμάτων της μεσαίας τάξης. Όπως επίσης και με τη μαζική κινητοποίηση για την παροχή δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες και τη νομοθετική μεταρρύθμιση των βιομηχανικών και αστικών δικαιωμάτων στις αρχές του 20ού αιώνα, ιδίως την Εποχή των Μεγάλων Προοδευτικών Αλλαγών στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Όλα αυτά είχαν αντίκτυπο στην ανάπτυξη της κοινωνιολογίας και ιδιαίτερα στο έργο γυναικών εντός ή πέριξ του αντικειμένου, όπως οι Harriet Martineau, Charlotte Perkins Gilman, Jane Addams, Florence Kelley, Anna Julia Cooper, Ida Wells-Barnett, Marianne Weber και Beatrice Potter Webb. Τα έργα τους όμως τελικά περιθωριοποιήθηκαν, ενσωματώθηκαν, απορρίφθηκαν ή εξαιρέθηκαν από την κοινωνιολογική βιβλιογραφία από τους άνδρες συναδέλφους τους, οι οποίοι οργάνωναν την κοινωνιολογία ως βάση άσκησης επαγγελματικής ισχύος και επιρροής. Οι φεμινιστικοί προβληματισμοί παρέμειναν στο περιθώριο της κοινωνιολογίας, διεισδύοντας μόνο στο έργο περιθωριακών ανδρών θεωρητικών ή των όλο και πιο περιθωριοποιημένων γυναικών συναδέλφων τους. Οι άνδρες που δέσποζαν στο επάγγελμα –από τον Spencer μέχρι τον Weber και τον Durkheim– διατύπωναν συντηρητικές απαντήσεις στα φεμινιστικά επιχειρήματα της εποχής τους, αντιμετωπίζοντας τα ζητήματα φύλου

ως ασήμαντα ζητήματα, στα οποία έδιναν συμβατικές και όχι κριτικές απαντήσεις μέσω του αντικείμενου που οι ίδιοι όριζαν και προήγαν δημοσίως ως κοινωνιολογία. Η στάση τους παρέμενε η ίδια, μολονότι γυναίκες θεωρητικοί είχαν σημαντική συμβολή στη διαμόρφωση του σώματος της κοινωνιολογικής θεωρίας. Η ιστορία της πολιτικής του φύλου στον επαγγελματικό χώρο της κοινωνιολογίας, που αποτελεί και τμήμα της ιστορίας των απαντήσεων των ανδρών στους ισχυρισμούς των φεμινιστριών, γράφεται μόλις τώρα (βλ., για παράδειγμα, Deegan, 1988· Fitzpatrick, 1990· L. Gordon, 1994· Lengermann και Niebrugge-Brantley, 1998· Rosenberg, 1982).

Αστικοποίηση

Εξαιτίας, εν μέρει, της βιομηχανικής επανάστασης, εκτενείς πληθυσμοί ξεριζώθηκαν κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα από τις αγροτικές τους εστίες και μετακινήθηκαν σε αστικά περιβάλλοντα. Αυτή η μαζική μετανάστευση τροφοδοτήθηκε σε μεγάλο βαθμό από τις θέσεις εργασίας που δημιουργούσε ο ραγδαία αναπτυσσόμενος βιομηχανικός κλάδος στις αστικές περιοχές. Συνοδεύτηκε όμως και από πολλές δυσκολίες για τους ανθρώπους, που έπρεπε να προσαρμοστούν στον αστικό τρόπο ζωής. Επιπλέον, η ανάπτυξη των πόλεων συνοδεύτηκε από έναν σχεδόν ατελείωτο κατάλογο προβλημάτων, όπως ο υπερπληθυσμός, η ρύπανση του περιβάλλοντος, η ηχορύπανση και η κυκλοφοριακή συμφόρηση. Η φύση της αστικής ζωής και τα προβλήματα της προσέλκυσαν την προσοχή πολλών πρώτων κοινωνιολόγων, ιδίως του Max Weber και του Georg Simmel. Μάλιστα το κύριο χαρακτηριστικό της πρώτης σημαντικής σχολής της αμερικανικής κοινωνιολογίας, της σχολής του Σικάγου, ήταν το ενδιαφέρον της για το θεσμό του άστεως και η αξιοποίηση του Σικάγου ως εργαστηρίου μελέτης του φαινομένου της αστικοποίησης και των προβλημάτων της.

Θρησκευτική αλλαγή

Οι κοινωνικές μεταβολές που επέφεραν οι πολιτικές επαναστάσεις, η βιομηχανική επανάσταση και η αστικοποίηση επηρέασαν βαθιά και την προσήλωση στη θρησκεία. Πολλοί κοινωνιολόγοι της κλασικής περιόδου προέρχονταν από θρησκευτικό περιβάλλον και ήταν ή θρησκευόμενοι είτε ακόμα και χειροτονημένοι ιερείς (Hinkle και Hinkle, 1954). Μετέφεραν λοιπόν στην κοινωνιολογία τις στοχεύσεις που είχαν και στη θρησκευτική τους ζωή. Ήθελαν να βελτιώσουν τη ζωή των ανθρώπων (Vidich και Lyman, 1985). Για ορισμένους (όπως ο Comte), η ίδια η κοινωνιολογία μετασχηματίστηκε σε θρησκεία. Στην περίπτωση άλλων, οι κοινωνιολογικές τους θεωρίες έφεραν ολοφάνερα θρησκευτικό στίγμα. Ένα από τα μείζονα έργα του Durkheim αφορά τη θρησκεία. Η ηθική έπαιξε κρίσιμο ρόλο όχι μόνο στην κοινωνιολογία του Durkheim αλλά και στο έργο του Talcott Parsons. Μεγάλο μέρος του έργου του Weber επίσης είναι αφιερωμένο στις θρησκείες του κόσμου. Και ο Marx ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για το θρησκευτικό συναίσθημα, ωστόσο ο προσανατολισμός του ήταν πολύ πιο κριτικός.

Η ανάπτυξη της επιστήμης

Καθώς αναπτυσσόταν η κοινωνιολογική θεωρία, αναβαθμιζόταν ο ρόλος και η σημασία της επιστήμης, όχι μόνο στα κολέγια και στα πανεπιστήμια αλλά και στην κοινωνία γενικότερα. Τα τεχνολογικά επιτεύγματα διείσδυαν σε όλους τους τομείς της ζωής, ενώ η επιστήμη αποκτούσε τεράστιο κύρος. Όσοι συνδέονταν με τις πιο επιτυχημένες επιστήμες (φυσική, βιολογία και χημεία) απολάμβαναν μεγάλο κύρος και κατείχαν περιζήτητες θέσεις στην κοινωνία. Οι κοινωνιολόγοι (ιδιαίτερα ο Comte, ο Durkheim, ο Spencer, ο Mead και ο Schutz) εξ αρχής ενδιαφέρονταν για την επιστήμη, ενώ πολλοί ήθελαν να πλάσουν την κοινωνιολογία κατά τα επιτυχημένα πρότυπα των φυσικών και βιολογικών επιστημών. Ωστόσο γρήγορα αναπτύχθηκε μια αντιδικία ανάμεσα σε αυτούς που ολόθερμα αποδέχονταν το επιστημονικό υπόδειγμα και όσους (όπως ο Weber) πίστευαν ότι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κοινωνικού βίου καθιστούν δυσχερή και ασύνετη την καθολική υιοθέτηση του επιστημονικού προτύπου (Lepenies, 1988). Το ζήτημα που αφορά τη σχέση ανάμεσα στην κοινωνιολογία και την επιστήμη παραμένει ανοιχτό μέχρι σήμερα, αν και αρκεί μια ματιά στα σημαντικότερα επιστημονικά περιοδικά της κοινωνιολογίας, τουλάχιστον στις ΗΠΑ, για να φανεί η κυριαρχία όσων προτιμούν την προσέγγιση της κοινωνιολογίας ως επιστήμης.

Πνευματικές δυνάμεις και η ανάδειξη της κοινωνιολογικής θεωρίας

Παρά τη σημασία των κοινωνικών παραγόντων, το κεφάλαιο αυτό ασχολείται κυρίως με τις πνευματικές δυνάμεις που έπαιξαν κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνιολογικής θεωρίας. Φυσικά, στον πραγματικό κόσμο οι πνευματικοί παράγοντες δεν μπορούν να διαχωριστούν από τις κοινωνικές δυνάμεις. Για παράδειγμα, στην εξέταση του Διαφωτισμού που ακολουθεί, θα διαπιστώσουμε ότι το κίνημα εκείνο σχετιζόταν άμεσα και, σε ορισμένες περιπτώσεις, προσέφερε το πνευματικό υπόβαθρο για τις κοινωνικές αλλαγές που εξετάσαμε παραπάνω.

Οι διάφορες πνευματικές δυνάμεις που διαμόρφωσαν την ανάπτυξη των κοινωνικών θεωριών εξετάζονται στο πλαίσιο της χώρας όπου έγινε κυρίως αισθητή η επιρροή τους (Levine, 1995· Rundell, 2001). Θα ξεκινήσουμε με το Διαφωτισμό και την επιρροή που άσκησε στην ανάπτυξη της κοινωνιολογικής θεωρίας στη Γαλλία.

Ο Διαφωτισμός

Σύμφωνα με πολλούς παρατηρητές, ο Διαφωτισμός υπήρξε κρίσιμη εξέλιξη όσον αφορά τη μετέπειτα ανάπτυξη της κοινωνιολογίας (Hawthorn, 1976· Hughes, Martin και Sharrock, 1995· Nisbet, 1967· Zeitlin, 1996). Ο Διαφωτισμός ήταν περίοδος εκπληκτικής πνευματικής άνθησης και αλλαγής στη φιλοσοφική σκέψη.² Πολλές αποδεκτές επί

2. Η ενότητα αυτή βασίζεται στο έργο του Irving Zeitlin (1996). Η ανάλυση του Zeitlin παρουσιάζεται εδώ λόγω της συνοχής της, εμφανίζει όμως αρκετούς περιορισμούς: α) υπάρχουν καλύτερες

αιώνες ιδέες και πεπιοθήσεις, αρκετές εκ των οποίων σχετίζονταν με την κοινωνική ζωή, απορρίφθηκαν και αντικαταστάθηκαν την περίοδο του Διαφωτισμού. Οι σημαντικότεροι στοχαστές που συνδέονται με το Διαφωτισμό ήταν οι γάλλοι φιλόσοφοι Charles Montesquieu (1689-1755) και Jean Jacques Rousseau (1712-1778) (B.C.J. Singer, 2005a, 2005b). Η επιρροή του Διαφωτισμού στην κοινωνιολογική θεωρία, ωστόσο, ήταν περισσότερο έμμεση και αρνητική παρά άμεση και θετική. Όπως το θέτει ο Irving Zeitlin, «Η κοινωνιολογία αναπτύχθηκε αρχικά ως αντίδραση προς το Διαφωτισμό» (1996:10).

Οι στοχαστές που συνδέονται με το Διαφωτισμό επηρεάστηκαν κυρίως από δύο πνευματικά ρεύματα – τη φιλοσοφία και την επιστήμη του 17ου αιώνα.

Η φιλοσοφία του 17ου αιώνα συνδέεται με το έργο στοχαστών όπως ο René Descartes, ο Thomas Hobbes και ο John Locke. Αυτό που ενδιέφερε κυρίως τους συγκεκριμένους στοχαστές ήταν να διατυπώσουν μεγάλα, γενικής ισχύος και εξόχως αφηρημένα συστήματα ιδεών, βασισμένα σε ορθολογικές αρχές. Οι μεταγενέστεροι στοχαστές που συνδέονται με το Διαφωτισμό δεν απέρριπταν την ιδέα ότι τα συστήματα ιδεών πρέπει να είναι γενικά και ορθολογικά, ωστόσο κατέβαλαν μεγάλη προσπάθεια να αντλήσουν τις ιδέες τους από τον πραγματικό κόσμο και να τις ελέγξουν με βάση αυτόν. Με άλλα λόγια, επιθυμούσαν να συνδυάσουν τον ορθολογισμό με την εμπειρική έρευνα (Seidman, 1983:36-37). Το πρότυπό τους ήταν η επιστήμη, και κυρίως η νευτώνεια φυσική. Σε αυτό το σημείο βλέπουμε την επιρροή της εφαρμογής της επιστημονικής μεθόδου στα κοινωνικά ζητήματα. Οι στοχαστές του Διαφωτισμού όχι μόνον επιθυμούσαν οι ιδέες τους να προέρχονται, τουλάχιστον εν μέρει, από τον πραγματικό κόσμο, αλλά επιθυμούσαν να έχουν και πρακτική, χρήσιμη εφαρμογή στον κοινωνικό κόσμο, ιδιαίτερα στον τομέα της κριτικής ανάλυσής του.

Σε γενικές γραμμές, ο Διαφωτισμός χαρακτηριζόταν από την πεποίθηση ότι οι άνθρωποι μπορούν να κατανοήσουν και να ελέγξουν το σύμπαν χρησιμοποιώντας τον ορθό λόγο και την εμπειρική έρευνα. Η άποψη που επικρατούσε ήταν ότι, καθόσον ο φυσικός κόσμος διέπεται από φυσικούς νόμους, πιθανόν να ισχύει το ίδιο και για τον κοινωνικό κόσμο. Ως εκ τούτου ήταν καθήκον του φιλοσόφου, με όπλο του τον ορθό λόγο και την έρευνα, να ανακαλύψει αυτούς τους κοινωνικούς νόμους. Άπαξ και κατανοούσαν πώς λειτουργεί ο κοινωνικός κόσμος, οι στοχαστές του Διαφωτισμού είχαν έναν πρακτικό στόχο – τη δημιουργία ενός «καλύτερου», περισσότερο ορθολογικού κόσμου.

Δίνοντας έμφαση στον ορθό λόγο, οι φιλόσοφοι του Διαφωτισμού είχαν την τάση να απορρίπτουν την πίστη στην παραδοσιακή εξουσία. Εξετάζοντας παραδοσιακές αξίες και θεσμούς, συχνά διαπίστωναν ότι δεν βασίζονταν στον ορθό λόγο – με άλλα λόγια, πως ήταν αντίθετα με την ανθρώπινη φύση και απέτρεπαν την πρόοδο και την ανάπτυξη του ανθρώπου. Η αποστολή των πρακτικών, προσηλωμένων στην κοινωνική μεταβολή φιλοσόφων του Διαφωτισμού ήταν να ξεπεραστούν αυτά τα μη ορθο-

αναλύσεις του Διαφωτισμού, β) υπάρχουν πολλοί άλλοι παράγοντες που συμμετείχαν στη διαμόρφωση της πορείας της κοινωνιολογίας και γ) ο Zeitlin έχει την τάση να υπερβάλλει σε ορισμένες θέσεις του (για παράδειγμα, όσον αφορά τον αντίκτυπο που είχε ο Διαφωτισμός στον Marx). Σε γενικές γραμμές, ωστόσο, το έργο του Zeitlin είναι χρήσιμη αφετηρία για τους στόχους του κεφαλαίου.

λογικά συστήματα. Οι θεωρητικοί που επηρεάστηκαν πιο άμεσα και θετικά από τη σκέψη του Διαφωτισμού ήταν οι Alexis de Tocqueville και Karl Marx, αν και ο τελευταίος διαμόρφωσε τις πρώιμες θεωρητικές του ιδέες στη Γερμανία.

Η συντηρητική αντίδραση στο Διαφωτισμό

Μια επιφανειακή ανάλυση ίσως μας οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι η κλασική γαλλική κοινωνιολογική θεωρία όπως και η θεωρία του Marx επηρεάστηκαν ευθέως και άμεσα από το Διαφωτισμό. Η γαλλική κοινωνιολογία πράγματι θα υιοθετούσε εντέλει έναν ορθολογικό, εμπειρικό, επιστημονικό και εστιασμένο στο ζήτημα της αλλαγής προσανατολισμό, αρχικά όμως χαρακτηριζόταν από ένα σύνολο ιδεών που διατυπώθηκαν ως αντίδραση στο Διαφωτισμό. Όπως το θέτει ο Seidman, «Η ιδεολογία του αντι-Διαφωτισμού συνιστούσε ουσιαστικά αντιστροφή του φιλελευθερισμού του Διαφωτισμού. Στη θέση των νεωτερικών προκειμένων, ανιχνεύουμε στους επικριτές του Διαφωτισμού ένα ισχυρό, αντινεωτερικό αίσθημα» (1983:51). Όπως θα δούμε, η κοινωνιολογία εν γένει και η γαλλική κοινωνιολογία ειδικότερα διαμορφώθηκαν εξαρχής υπό την αντιθετική επιρροή των ιδεών του Διαφωτισμού και του αντι-Διαφωτισμού.

Η πιο ακραία μορφή αντίθεσης προς τις ιδέες του Διαφωτισμού προήλθε από την αντεπαναστατική φιλοσοφία της γαλλικής Καθολικής Εκκλησίας, όπως αυτή αποτυπώθηκε στις ιδέες του Louis de Bonald (1754-1840) και του Joseph de Maistre (1753-1821) (Bradley, 2005a, 2005b· Reedy, 1994). Οι δύο στοχαστές απέρριπταν όχι μόνον το Διαφωτισμό αλλά και τη Γαλλική Επανάσταση, την οποία θεωρούσαν εν μέρει προϊόν του είδους της σκέψης που χαρακτήριζε το Διαφωτισμό. Ο Bonald, για παράδειγμα, ενοχλούσαν σφόδρα από τις επαναστατικές αλλαγές και επιθυμούσε την επιστροφή στην ειρήνη και αρμονία του Μεσαίωνα. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο Θεός ήταν η πηγή της κοινωνίας· συνεπώς ο ορθός λόγος, που τόσο κεφαλαιώδη σημασία είχε για τους φιλοσόφους του Διαφωτισμού, θεωρούνταν υποδεέστερος έναντι των παραδοσιακών θρησκευτικών πεποιθήσεων. Επιπλέον, τονιζόταν ότι, καθόσον ο Θεός είχε δημιουργήσει την κοινωνία, οι άνθρωποι δεν έπρεπε να παρεμβαίνουν σε αυτήν ούτε να επιχειρούν να αλλάξουν ένα θεϊκό δημιούργημα. Κατ' επέκταση, ο Bonald ήταν αντίθετος προς οτιδήποτε υπονόμευε παραδοσιακούς θεσμούς όπως η πατριαρχία, η μονογαμική οικογένεια, ο θεσμός της μοναρχίας ή η Καθολική Εκκλησία.

Παρ' ότι ο Bonald εκπροσωπεί μια μάλλον ακραία μορφή συντηρητικής αντίδρασης, το έργο του αποτελεί χρήσιμη εισαγωγή όσον αφορά τις γενικές αρχές αυτής της αντίδρασης. Οι συντηρητικοί απέρριπταν τον κατ' αυτούς «αφελή» ορθολογισμό του Διαφωτισμού. Όχι μόνον αναγνώριζαν τις μη ορθολογικές πτυχές του κοινωνικού βίου, αλλά απέδιδαν θετική αξία σε αυτές. Ως εκ τούτου, θεωρούσαν φαινόμενα όπως η παράδοση, η φαντασία, ο συναισθηματισμός και η θρησκεία χρήσιμα και απαραίτητα συστατικά στοιχεία του κοινωνικού βίου. Καθόσον δεν ενέκριναν τις ανατροπές και επιδίωκαν να διαφυλάξουν την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων, απέρριπταν εξελίξεις όπως η Γαλλική Επανάσταση και η βιομηχανική επανάσταση, τις οποίες θεωρούσαν αποδιοργανωτικές δυνάμεις. Οι συντηρητικοί είχαν την τάση να δίνουν έμφαση στην

κοινωνική τάξη, η οποία αναδείχθηκε σε μείζονα θεματική του έργου πολλών θεωρητικών της κοινωνιολογίας.

Ο Zeitlin (1996) παραθέτει δέκα βασικές θέσεις, την πηγή των οποίων εντοπίζει στη συντηρητική αντίδραση και τις οποίες θεωρεί ως βάση ανάπτυξης της κλασικής γαλλικής κοινωνιολογικής θεωρίας.

1. Ενώ οι στοχαστές του Διαφωτισμού είχαν την τάση να δίνουν έμφαση στο άτομο, η συντηρητική αντίδραση έστρεψε το κοινωνιολογικό ενδιαφέρον στην κοινωνία και σε άλλα μεγάλης κλίμακας φαινόμενα. Η κοινωνία θεωρούνταν κάτι περισσότερο από ένα σύνολο ατόμων. Πιστευόταν ότι διαθέτει αυτοτελή ύπαρξη, με τους δικούς της κανόνες ανάπτυξης και βαθιές ρίζες στο παρελθόν.
2. Η κοινωνία ήταν η πιο σημαντική μονάδα ανάλυσης – σημαντικότερη από το άτομο. Το άτομο ήταν προϊόν της κοινωνίας, κυρίως μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης.
3. Το άτομο δεν θεωρούνταν καν το βασικό στοιχείο στο εσωτερικό της κοινωνίας. Μια κοινωνία αποτελείται από συστατικά μέρη όπως οι ρόλοι, οι θέσεις, οι σχέσεις, οι δομές και οι θεσμοί. Τα άτομα απλώς συμπληρώνουν αυτές τις μονάδες στο πλαίσιο της κοινωνίας.
4. Τα συστατικά μέρη της κοινωνίας συνδέονται μεταξύ τους και είναι αλληλεξαρτημένα. Μάλιστα, οι διασυνδέσεις αυτές αποτελούν βασικό θεμέλιο της κοινωνίας. Η άποψη αυτή οδήγησε σε συντηρητικό πολιτικό προσανατολισμό. Με άλλα λόγια, καθώς τα συστατικά μέρη της κοινωνίας θεωρούνταν αλληλεξαρτημένα, αυτό σήμαινε ότι η μεταβολή ενός από αυτά θα οδηγούσε στην υπονόμηση των άλλων και εντέλει του συστήματος συνολικά. Αυτό σήμαινε ότι οι μεταβολές στο κοινωνικό σύστημα πρέπει να γίνονται με εξαιρετικά μεγάλη προσοχή.
5. Η κοινωνική αλλαγή θεωρούνταν απειλή όχι μόνο για την κοινωνία και τα συστατικά της μέρη αλλά και για τα άτομα που την αποτελούν. Θεωρούνταν επίσης ότι τα διάφορα συστατικά μέρη της κοινωνίας καλύπτουν τις ανάγκες των ανθρώπων. Όταν οι θεσμοί κλονίζονται, είναι πιθανό οι άνθρωποι να υποφέρουν και τα δεινά τους να οδηγήσουν σε κοινωνική αναταραχή.
6. Η γενική τάση ήταν να θεωρούνται τα διάφορα μεγάλης κλίμακας συστατικά μέρη της κοινωνίας χρήσιμα τόσο για την κοινωνία όσο και για τα άτομα. Έτσι, υπήρχε ελάχιστη διάθεση να αναζητηθούν οι αρνητικές επιπτώσεις των υφιστάμενων κοινωνικών δομών και θεσμών.
7. Μικρές μονάδες όπως η οικογένεια, η γειτονιά και οι θρησκευτικές και επαγγελματικές ομάδες θεωρούνταν επίσης κεφαλαιώδους σημασίας για τα άτομα και την κοινωνία. Αποτελούσαν το άμεσο, προσωπικό περιβάλλον που χρειάζονται οι άνθρωποι για να επιβιώσουν στις σύγχρονες κοινωνίες.
8. Υπήρχε μια τάση οι διάφορες σύγχρονες κοινωνικές μεταβολές, όπως η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση και η γραφειοκρατικοποίηση, να θεωρείται ότι έχουν αποδιοργανωτικές επιπτώσεις. Οι αλλαγές αυτού του είδους αντιμετώπιζονταν με φόβο και αγωνία, ενώ δινόταν έμφαση στην ανάπτυξη τρόπων αντιμετώπισης των δυσμενών συνεπειών τους.

9. Ενώ οι περισσότερες από αυτές τις επίφοβες μεταβολές οδηγούσαν σε μια πιο ορθολογική κοινωνία, η συντηρητική αντίδραση οδήγησε στο να δοθεί έμφαση στη σημασία μη ορθολογικών παραγόντων (όπως η τελετή, η τελετουργία και η λατρεία) στην κοινωνική ζωή.
10. Τέλος, οι συντηρητικοί υποστήριζαν την ύπαρξη στο πλαίσιο της κοινωνίας ενός συστήματος ιεραρχίας. Θεωρούνταν σημαντικό για την κοινωνία να υπάρξει ένα σύστημα διαφοροποίησης γοήτρου και επιβράβευσης.

Οι δέκα αυτές θέσεις, που βασίζονται στη συντηρητική αντίδραση στον Διαφωτισμό, θα πρέπει να θεωρηθούν ως η άμεση πνευματική βάση της ανάπτυξης της κοινωνιολογικής θεωρίας στη Γαλλία. Πολλές από αυτές τις ιδέες διεισδυσαν στην πρώιμη κοινωνιολογική σκέψη, μολονότι ορισμένες ιδέες του Διαφωτισμού (όπως ο εμπειρισμός) άσκησαν επίσης σημαντική επιρροή.³

Η ανάπτυξη της γαλλικής κοινωνιολογίας

Στρεφόμαστε τώρα σε αυτή καθαυτή τη θεμελίωση της κοινωνιολογίας ως διακριτού πεδίου – και συγκεκριμένα στο έργο τεσσάρων γάλλων στοχαστών, του Alexis de Tocqueville, του Claude Saint-Simon, του Auguste Comte και ιδιαίτερα του Emile Durkheim.

Alexis de Tocqueville (1805-1859)

Ξεκινάμε με τον Alexis de Tocqueville μολονότι γεννήθηκε μετά τον Saint-Simon αλλά και τον Comte. Το κάνουμε αυτό τόσο διότι ο ίδιος όσο και το έργο του υπήρξαν αμιγή προϊόντα του Διαφωτισμού (επηρεάστηκε έντονα και άμεσα από τον Montesquieu [B.C.J. Singer, 2005b]), και ιδίως από το έργο του Montesquieu *Το πνεύμα των νόμων** [1748]) όσο και γιατί το έργο του δεν ανήκει στη σαφή κατεύθυνση της ανάπτυξης της γαλλικής κοινωνικής θεωρίας, από τους Saint-Simon και Comte μέχρι τον καθοριστικής σημασίας Durkheim. Ο Tocqueville παραδοσιακά θεωρείται πολιτικός επιστήμονας και όχι κοινωνιολόγος, ενώ επιπλέον πολλοί δεν έχουν αντιληφθεί καν την ύπαρξη κάποιας κοινωνικής θεωρίας στο έργο του (π.χ. Seidman, 1983:306). Ωστόσο, όχι μόνο υπάρχει όντως

3. Μολονότι έχουμε δώσει έμφαση στις ασυνέχεις ανάμεσα στο Διαφωτισμό και τον αντι-Διαφωτισμό, ο Seidman διακρίνει επίσης συνέχειες και δεσμούς. Καταρχάς ο αντι-Διαφωτισμός συνέχισε την επιστημονική παράδοση που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του Διαφωτισμού. Κατά δεύτερον, ασπάστηκε και διεύρυνε την έμφαση που έδινε ο Διαφωτισμός στις συλλογικότητες (έναντι των ατόμων). Κατά τρίτον, τόσο ο Διαφωτισμός όσο και ο αντι-Διαφωτισμός ενδιαφέρονταν για τα προβλήματα του σύγχρονου κόσμου, ιδίως για τις αρνητικές του συνέπειες στα άτομα.

* Για όσα βιβλία καταφέραμε να διαπιστώσουμε ότι έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά, χρησιμοποιούμε τον ελληνικό τίτλο. Ωστόσο οι βιβλιογραφικές παραπομπές του συγγραφέα καθώς και η χρονολογία έκδοσής τους ισχύουν για την, αγγλική ως επί το πλείστον, έκδοση την οποία ο ίδιος χρησιμοποίησε. Μτφ. Π. Κονδύλης, Κ. Παπαγιώργης, 2η έκδ., Αθήνα, Γνώση 2006. (Σ.τ.Δ.)

ALEXIS DE TOCQUEVILLE

Βιογραφικό σχεδιάσμα

Ο Alexis de Tocqueville γεννήθηκε στις 29 Ιουλίου του 1805 στο Παρίσι. Προερχόταν από διακεκριμένη, αν και όχι πλούσια, αριστοκρατική οικογένεια, η οποία είχε υποφέρει κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης. Οι γονείς του συνελήφθησαν, αλλά κατάφεραν να αποφύγουν τη λαιμητόμο. Ο Tocqueville έλαβε καλή εκπαίδευση, έγινε δικηγόρος και δικαστής (αν και δεν διέπρεψε σε κανέναν από τους δύο αυτούς ρόλους) και διακρινόταν για την ευρυμάθεια και το βάθος των γνώσεών του, ιδίως στη φιλοσοφία του Διαφωτισμού (Rousseau και Montesquieu), η οποία έπαιξε τόσο κεντρικό ρόλο σε μεγάλο μέρος της κλασικής κοινωνικής θεωρίας.

Το πολιτικό σημείο-καμπή στη ζωή του Tocqueville ήταν στις 2 Απριλίου του 1831, όταν μαζί με ένα φίλο του (τον Gustave de Beaumont) ταξίδεψαν στις Ηνωμένες Πολιτείες, με σκοπό να μελετήσουν το αμερικανικό σωφρονιστικό σύστημα. Είδε την Αμερική σαν ένα εργαστήριο, όπου θα μπορούσε να μελετήσει σε εμβρυακό στάδιο φαινόμενα κρίσιμης σημασίας για εκείνον, όπως η δημοκρατία, η ισότητα και η ελευθερία. Ταξίδεψε ευρέως σε αναπτυσσόμενες (και σε ορισμένες τότε μη αναπτυσσόμενες) περιοχές των Ηνωμένων Πολιτειών (και λίγο στον Καναδά), φτάνοντας στα δυτικά μέχρι το Γκριν Μπέι (του Γουισκόνσιν), το Μέμφις (του Τενεσί) και τη Νέα Ορλεάνη (της Λουιζιάνα), διασχίζοντας μεγάλα τμήματα των βορειοανατολικών, μεσοατλαντικών και νότιων πολιτειών, καθώς και ορισμένες κεντροδυτικές πολιτείες, ανατολικά του ποταμού Μισσισιπή. Καθ' οδόν ερχόταν σε επαφή με κάθε λογής ανθρώπους, έθετε με συστηματικό τρόπο ερωτήματα, κρατούσε εξαντλητικές σημειώσεις, και επέτρεπε στα ενδιαφέροντά του να εξελιχθούν με βάση αυτά που διαπίστωνε καθώς ταξίδευε. Ο Tocqueville (και ο Beaumont) επέστρεψαν στη Γαλλία στις 20 Φεβρουαρίου του 1832, έχοντας περάσει κάτι λιγότερο από ένα χρόνο μελετώντας το αχανές φυσικό και κοινωνικό τοπίο των Ηνωμένων Πολιτειών της εποχής.

Χρειάστηκε αρκετό καιρό για να αρχίσει τη συγγραφή του πρώτου τόμου του έργου του *Η δημοκρατία στην Αμερική**. Αρχισε να συγγράφει συστηματικά στα τέλη του 1833, με το βιβλίο να δημοσιεύεται τελικά το 1835. Το έργο του γνώρισε τεράστια επιτυχία και έκανε διάσημο το συγγραφέα του. Η ειρωνεία του πράγματος είναι ότι ένα από τα κλασικά έργα για τη δημοκρατία εν γένει και την αμερικανική δημοκρατία ειδικότερα γράφτηκε από έναν γάλλο αριστοκράτη. Ενώ έβαζε τις τελευταίες πινελιές στον δεύτερο τόμο του έργου *Η δημοκρατία στην Αμερική*, που εκδόθηκε το 1840, ξεκίνησε πολιτική σταδιοδρομία. Ο δεύτερος τόμος ήταν περισσότερο κοινωνιολογικός (Aron, 1965) από τον πρώτο, που αφορούσε σαφέστατα την πολιτική και ιδιαίτερα το αμερικανικό πολιτικό σύστημα, το οποίο αντιπαρέβαλλε με άλλα πολιτικά συστήματα και περισσότερο το γαλλικό. (Σε γενικές γραμμές τασσόταν με θέρμη υπέρ του αμερικανικού συστήματος, μολονότι διατηρούσε κάποιες επιφυλάξεις σχετικά με τη δημοκρατία εν γένει.) Ο δεύτερος τόμος δεν γνώρισε εξίσου θετική υποδοχή, ενδεχομένως

* μφ. Μ. Λυκούδης, 3η έκδ., Αθήνα, Στοχαστής 2008. (Σ.τ.Δ.)

λόγω της στροφής του προσανατολισμού του αλλά και της περισσότερο αφηρημένης φύσης του βιβλίου.

Ο Tocqueville συνέχισε την πολιτική του σταδιοδρομία, και, μολονότι αριστοκράτης, ήταν αρκετά φιλελεύθερος σε πολλές από τις απόψεις του. Σχετικά με αυτό είχε πει:

Οι άλλοι μου αποδίδουν άλλοτε αριστοκρατικές και άλλοτε δημοκρατικές προκαταλήψεις. Εάν είχα γεννηθεί σε άλλη εποχή ή σε άλλη χώρα, θα μπορούσα να έχω είτε τις μεν είτε τις δε. Ωστόσο έτυχε το γεγονός της γέννησής μου να μου επιτρέπει να φυλάσσομαι και από τις δύο. Γεννήθηκα στο τέλος μιας μακράς επανάστασης, η οποία, αφού κατέστρεψε τους αρχαίους θεσμούς, δεν δημιούργησε κανέναν νέο που να αντέχει στο χρόνο. Όταν ήρθα στη ζωή, η αριστοκρατία είχε πεθάνει και η δημοκρατία δεν είχε γεννηθεί ακόμα. Το ένστικτό μου συνεπώς δεν μπορούσε να με οδηγήσει τυφλά ούτε προς τη μια ούτε προς την άλλη.

(Tocqueville, όπως αναφέρεται στο Nisbet, 1976-1977:61)

Λόγω αυτής της αμφισημίας, ο Nisbet (1976-1977:65) υποστηρίζει ότι, σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στο μαρξισμό χάρη στην ιδεολογική βεβαιότητα του Marx, «ουδέποτε υπήρξε ούτε είναι πιθανό να υπάρξει οτιδήποτε που θα ονομάζεται τοκβιλισμός».

Ο Tocqueville έζησε την Επανάσταση του 1848 και την παραίτηση του βασιλιά. Ωστόσο τάχθηκε κατά του στρατιωτικού πραξικοπήματος του λουδοβίκου Ναπολέοντος, ενώ πέρασε λίγες ημέρες στη φυλακή, γεγονός που έφερε το τέλος της πολιτικής του σταδιοδρομίας (είχε αναλάβει Υπουργός Εξωτερικών, όμως τον έπαισε ο λουδοβίκος Ναπολέων). Ουδέποτε αποδέχτηκε τη δικτατορία του Ναπολέοντος Γ', ενώ γινόταν όλο και πιο επικριτικός για την πολιτική κατεύθυνση που ακολουθούσε η Γαλλία. Προκειμένου να ασκήσει κριτική στη σύγχρονη Γαλλία, ο Tocqueville αποφάσισε να γράψει για τη Γαλλική Επανάσταση του 1789 (αν και πίστευε ότι συνέχιζε στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα, μέχρι και τη δική του εποχή) στο έτερο γνωστό έργο του, με τίτλο *Το παλαιό καθεστώς και η επανάσταση**, που εκδόθηκε το 1856. Το βιβλίο εστίαζε στη γαλλική δεσποτεία, ωστόσο αποτελούσε συνέχεια των προβληματισμών που είχε διατυπώσει στο *Η δημοκρατία στην Αμερική*, όσον αφορά τη σχέση ανάμεσα στην ελευθερία, την ισότητα και τη δημοκρατία. Σε αντίθεση με τον δεύτερο τόμο του έργου *Η δημοκρατία στην Αμερική*, το βιβλίο *Το παλαιό καθεστώς και η επανάσταση* έλαβε καλές κριτικές και γνώρισε αρκετή επιτυχία. Ανέδειξε τον Tocqueville σε «σοφό πατέρα» του φιλελεύθερου κινήματος της εποχής στη Γαλλία.

Πέθανε, σε ηλικία 53 ετών, στις 16 Απριλίου του 1859 (Mancini, 1994· Zunz και Kahan, 2002). Μπορεί κανείς να αποκτήσει εκτενή και εμπειριστατωμένη γνώση για τον άνθρωπο και τη σκέψη του διαβάζοντας το *The Recollections of Alexis de Tocqueville* (Tocqueville, 1893/1959), τα απομνημονεύματά του που εκδόθηκαν μετά θάνατον και αφορούν την Επανάσταση του 1848 και το ρόλο του σε αυτήν.

* μτφ. Α. Παππάς, Αθήνα, Πόλις 2006. (Σ.τ.Δ.)